

Anetta Buras-Marciniak

Uniwersytet Łódzki

Wpływ polityki narodów Bośni i Hercegowiny na komunikację międzykulturową w państwie

The influence of the politics of Bosnia and Herzegovina's nations on intercultural communication in the state

ABSTRAKT

Bośnia ogłosiła niepodległość w marcu 1992 roku, co było jedną z przyczyn wybuchu wojny domowej zaliczanej do najbardziej krwawego konfliktu w Europie od zakończenia II wojny światowej. Wojna zakończyła się w 1995 roku podpisaniem traktatu pokojowego w Dayton na mocy, którego Bośnia i Hercegowina stała się krajem niepodległym, podzielonym na dwie części składowe: Republikę Serbską (49% terytorium) i Federację Muzułmańsko-Chorwacką (51% terytorium). W późniejszych latach powstał Dystrykt Brčko, który zamieszkują wszystkie trzy narody. Podział negatywnie wpływa nie tylko na stabilność polityczną w państwie, ale także na całokształt życia społecznego. Jest też bezpośrednią przyczyną wyhamowania bośniackiej gospodarki, która nie rozwinęła się do tej pory należycie. Różnorodność religijna BiH (Boszniacy – islam, Serbowie – prawosławie, Chorwaci – katolicyzm), znacząco wpływa nie tylko na kulturę narodową BiH, ale także w wysokim stopniu na komunikację międzykulturową i kulturę w kraju. Celem artykułu jest próba wyjaśnienia jak polityka poszczególnych narodów BiH wpływa na komunikację międzykulturową w państwie.

SŁOWA KLUCZOWE

polityka, Bałkany, BiH, komunikacja, UE

ABSTRACT

Bosnia, declared independence in March 1992, which was one of the reasons for the outbreak of a civil war classified as the most bloody conflict in Europe since the end of World War II. The war ended in 1995 with the signing of the peace treaty in Dayton under which Bosnia and Herzegovina became an independent country, divided into two parts: Republika Srpska (49% of the territory) and the Muslim-Croatian Federation (51% of the territory). In later years, the District of Brčko was established, which all three nations inhabit. The division has a negative impact not only on political stability in the state, but also on the whole of social life. It is also the direct cause of the slowing down of the Bosnian economy, which has not yet developed adequately. Considering the Slavic origin of all the nations that once inhabited Yugoslavia, it was established that its national culture is characterized by a large distance of power, a high degree of collectivism, dominant feminine values and a high level of risk avoidance. Religious diversity BiH (Bosnians – Islam, Serbs – Orthodoxy, Croats – Catholicism), significantly affects not only the national culture of BiH, but also degree of intercultural communication in the country.

KEYWORDS

politics, Balkan, BiH, communication, UE

ROZPAD JUGOSŁAWII

Lata 90. minionego stulecia były przełomowe dla narodów tworzących Jugosławię. Zachodzące na świecie przemiany polityczne, które dokonywały się z w tym czasie oraz świadomość narodowa mieszkańców tej części Półwyspu Bałkańskiego, doprowadziły do rozpadu państwa jugosłowiańskiego, uważanego za symbol wielokulturowości i jedności braterskiej. Na straży praworządności państwa stał od roku 1953 nieprzerwanie aż do śmierci w 1980 r. marszałek Josip Broz Tito, który przez wiele lat tłumiał niepokojące nastroje na tle etnicznym w kraju. Świadomy niestabilnej sytuacji wewnętrznej państwa, w ostatnich latach życia próbował stworzyć system, który gwarantowałby utrzymanie jedności po jego śmierci. Wychodził z założenia, że tylko równouprawnienie wszystkich republik jest w stanie ocalić Jugosławię. Pomimo licznych zabiegów nie udało się uchronić Jugosłowian od wzajemnej wrogości i rytualizacji mitów i stereotypów.

Lata 90. minionego stulecia były przełomowe dla narodów tworzących Jugosławię. Zachodzące na świecie przemiany polityczne, które dokonywały się z w tym czasie oraz świadomość narodowa mieszkańców tej części Półwyspu Bałkańskiego, doprowadziły do rozpadu państwa jugosłowiańskiego, uważanego za symbol wielokulturowości i jedności braterskiej.

Tendencje nacjonalistyczne wzmożyły się wkrótce po śmierci Tity, niewątpliwie przyczynił się do tego także kryzys gospodarczy w Jugosławii. W drugiej połowie lat 80. znacząco wzrosło bezrobocie, a inflacja i zadłużenie zagraniczne z dnia na dzień stawały się coraz większe, dysproporcje ekonomiczne wśród poszczególnych republik wyraźnie się pogłębiały.

W latach 90. rozpad Jugosławii był już stanem faktycznym, Serbia i Czarnogóra utworzyły w kwietniu 1992 roku nową Federalną Republikę Jugosławii.

Była to trzecia (po monarchistycznej i komunistycznej) Jugosławia, która wkrótce potem włączyła się do wspierania Serbów walczących w Chorwacji oraz w Bośni i Hercegowinie. W maju 1992 roku Rada Bezpieczeństwa ONZ nałożyła na nową Jugosławię surowe sankcje, które pogorszyły i tak złą sytuację ekonomiczno-gospodarczą kraju. Komunikacja między narodami Jugosławii praktycznie przestała istnieć, nacjonalizmy tak bardzo przybrały na sile, że doprowadziły do potężnej eskalacji konfliktu.

Kryzys i powszechne niezadowolenie społeczne podsycały tendencje niepodległościowe. Bośnia i Hercegowina za przykładem Chorwacji i Słowenii¹ chciała odłączyć się od federacji jugosłowiańskiej. W pierwszych dniach marca 1992 roku w BiH zostało zorganizowane referendum, w którym zdecydowana większość głosujących (99,7%)² opowiedziało się za wyjściem republiki z federacji jugosłowiańskiej i niepodległością. Państwo zostało uznane przez społeczność międzynarodową, ale nie przez Serbów (stanowiących połowę ludności republiki). Natychmiast na terenie Bośni rozgorzały walki, czystki etniczne szczególnie na muzułmanach zmusiły ONZ do podjęcia skutecznych działań, które zakończyłyby konflikt na terenie BiH. W czerwcu 1993 roku RB ONZ utworzyła strefy bezpieczeństwa dla muzułmańskich cywilów³. Nie powstrzymało to Serbów przed kolejnymi atakami, w lipcu 1995 roku serbskie siły wdarły się do Srebrenicy i dokonały masakry ludności muzułmańskiej, uznawanej za największe ludobójstwo w Europie od czas II wojny światowej. Najpierw upadek Srebrenicy⁴, a później innego miasta ze strefy bezpieczeństwa – Żepy, przyspieszył koniec wojny w BiH. Wojna zakończyła się w 1995 roku podpisaniem traktatu pokojowego w Dayton na mocy, którego Bośnia i Hercegowina stała się krajem niepodległym, podzielonym na dwie części składowe: Republikę Serbską (49% terytorium) i Federację

¹ 25 czerwca 1991 roku Słowenia oraz Chorwacja ogłosiły niepodległość. Decyzji tej nie uznał Belgrad, który już 27 czerwca zaatakował Słowenię, a w lipcu Chorwację.

² Halpern, Joel M. (2000). *Sąsiedzi na wojnie: antropologiczne perspektywy na etniczność, kulturę i historię Jugosławii*. University Park, PA: Uniwersytet Stanowy Pensylwanii, s. 108.

³ W skład strefy wchodziły: Tuzla, Sarajewo, Żepa, Bihać, Gorazde i Srebrenica – Waldenberg, M., *Rozbicie Jugosławii. Jugosłowiańskie rozbicie Jugosławii na przełomie XX i XXI wieku*. Poznań 2002 s. 172.

⁴ W dniach od 12 lipca do 16 lipca 1995 r. w Srebrenicy doszło do masowych egzekucji na około 8373 muzułmańskich mężczyznach i chłopcach przez paramilitarne oddziały Serbów bośniackich.

Muzułmańsko-Chorwacką (51% terytorium). W późniejszych latach powstał Dystrykt Brčko, który zamieszkują wszystkie trzy narody.

Balkaniści pozostają zgodni co do tego, że układ pokojowy z 1995 r. stworzył warunki dla etnocentryzmu⁵, a to w realiach bośniackiej wielokulturowości nie może prowadzić do budowy stabilizacji i rozwoju państwa. Celem niniejszego artykułu jest próba wyjaśnienia tego, jak polityka poszczególnych narodów BiH wpływa na komunikację w państwie oraz pokazanie tego, jak brak konsolidacji społecznej w Bośni i Hercegowinie potwierdza tezę o podziałach społecznych i politycznych, które przybierają na sile. Skutkiem tego jest fakt, że po upływie wielu lat od zakończenia konfliktu w kraju tym panuje pokój negatywny, co może wkrótce doprowadzić do całkowitej destabilizacji politycznej albo być może nawet i wybuchu kolejnej wojny.

SCENA POLITYCZNA BIH

Na komunikację⁶ w państwie bez wątpienia wpływa niestabilność sceny politycznej kraju, która ze względu na skomplikowane relacje pomiędzy poszczególnymi nacjami BiH nie sprzyja porozumieniu i wspólnym celom.

Całą sprawę komplikuje już funkcja głowy państwa, którą pełni trzyosobowe Prezydium Bośni i Hercegowiny złożone z przedstawicieli głównych grup etnicznych: boszniackiej⁷, chorwackiej i serbskiej. Na jego czele stoi przewodniczący, zmieniający się rotacyjnie, co 8 miesięcy. Konstytucja, której celem był równy podział władzy i wpływów pomiędzy trzema narodami, ustanowiła podział każdego szczebla władzy według tzw. klucza narodowego. Oznacza to, iż każdy naród⁸

⁵ E. Kazaz, *Bosanskohercegovačka politička kriza i promjena ustava Federacije BiH*, Fundacija Centar za javno pravo, Sarajewo 2013, s. 205.

⁶ W artykule przyjęto definicję komunikowania się za Dobek-Ostrowską (Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie polityczne i publiczne*, Warszawa 2006 s. 63). Jest to proces porozumiewania się jednostek, grup lub instytucji. Natomiast jego celem jest wymiana myśli, dzielenie się wiedzą, informacjami, czy też określonymi ideami. Proces ten odbywa się na różnych poziomach, przy użyciu dużej liczby środków, wywołując przy tym konkretne skutki.

⁷ Pojęcie *Boszniacy* odnosi się (na skutek funkcjonującego do momentu rozpadu Jugosławii określenia Muzułmanie z narodowości) do bośniackich muzułmanów.

⁸ Z powodu wielości definicji *Naród*. Na potrzeby artykułu przyjęto punkt widzenia za J. Chałasiński (1966), E. Gellner (1991), A. Kłoskowska (1995, 1996), L. Wasilewski (1929), F. Znaniecki (1990). Gdzie naród jest definiowany jako wspólnota uczestnicząca w pewnych wartościach kulturowych. Spojrzenie na naród poprzez wymiar kulturowy wydaje się

musi posiadać taką samą liczbę reprezentantów w instytucjach państwowych. Z powodu wieloetniczności system partyjny w BiH jest mocno sfragmentyzowany i tak naprawdę żadna partia polityczna nie ma szans na samodzielne objęcie władzy. Sam system wyłaniania koalicji wyborczej jest skomplikowany, dochodzą do tego jeszcze spory pomiędzy politykami różnych ugrupowań politycznych.

W BiH 7 października 2018 roku odbyły się wybory powszechne. Frekwencja przy urnach była dość niska i wyniosła 53,3 % uprawnionych do głosowania⁹. Wybierano skład Prezydium BiH oraz parlamentów. Ponadto w Federacji BiH wybierano przedstawicieli do dziesięciu zgromadzeń kantonalnych, a w Republice Serbskiej – prezydenta i dwóch wiceprezydentów.

Wybory nie przyniosły żadnych znaczących zmian w układzie politycznym Bośni i Hercegowiny. Czołowe partie serbskie, chorwackie i muzułmańskie prowadziły kampanię w duchu nacjonalistycznej retoryki, natomiast nie oferowały żadnych propozycji w dziedzinie ekonomicznej i politycznej. W trzech narodach konstytutywnych, wśród Serbów, Chorwatów i Boszniaków, największe poparcie uzyskiwały ugrupowania, które od lat utrzymują się u władzy dzięki wzmacnianiu nastrojów nacjonalistycznych w społeczeństwie. Wśród Serbów zwyciężyła partia SDNS Milorada Dodika, wśród Chorwatów HDZ BiH¹⁰ i wśród Boszniaków SDA¹¹. Główny wpływ na dynamikę polityczną zachowały ugrupowania broniące interesów narodowych, co wpływa na pogłębienie utrzymującego się od wielu lat paraliżu instytucji centralnych. Serbowie dążą do większych wpływów i poszerzenia niezależności Republiki Serbskiej od władz centralnych BiH. Chorwaci natomiast dążą do utworzenia osobnej chorwackiej jednostki autonomicznej w ramach BiH. Dochodzą do tego sprzeczne interesy dwóch z trzech członków Prezydium, przedstawiciel bośniackich Serbów optuje za polityką prorosyjską i proserbską. Opowiada się przeciw integracji Bośni i Hercegowiny z UE oraz NATO i jest przeciwnikiem uznania niepodległości Kosowa, gdy tymczasem przedstawiciel Chorwatów Komšić opowiada się za jego uznaniem i zdecydowanie jest zwolennikiem integracji z UE.

najwłaściwsze zwłaszcza na obszarach pograniczy narodowościowo-kulturowych, czyli w obrębie stref kontaktu i mieszania się różnych grup ludności, w tym odrębnych narodów.

⁹ https://www.izbori.ba/rezultati_izbora?resId=25&langId=4#/1/2/0/0/703 (dostęp 19.05.2021).

¹⁰ Na czele partii stoi Željko Komšić z niewielkiego ugrupowania Front Demokratyczny.

¹¹ Boszniaków reprezentował Šefik Džaferović wiceprzewodniczący Partii Akcji Demokratycznej.

Ostatnie wybory potwierdziły dominującą pozycję Milorada Dodika i jego partii. Prawdopodobnie polityk będzie kontynuował nacjonalistyczną politykę, dążąc do niezależności Republiki Serbskiej i tym samym zaostrzając i inicjując nowe spory i napięcia. Zapowiedział także, że będzie urzędował w Sarajewie wschodnim, leżącym na terenie Republiki Serbskiej, a nie w siedzibie prezydium w Sarajewie, co podważa jedność Prezydium BiH.

Przywódca bośniackich Serbów oparł swoją kampanię wyborczą na szerzeniu strachu oraz narracjach nacjonalistycznych i populistycznych, nie koncentrując się przy tym na istotnych problemach gospodarczych i społecznych, z którymi zmagają się mieszkańcy Bośni. Miloradowi Dodikowi udało się przekonać wyborców, że jego wybór jest jedyną słuszną decyzją, a jakkolwiek krytyka jego osoby, to atak wymierzony przeciw wszystkim Serbom. Kontrowersyjny wydaje się sposób, w jaki Dodik „przekonywał” wyborców do swojego programu. Lider SDNS publicznie groził zwolnieniami osób, które głosowałyby na opozycję i namawiał do donoszenia na takich pracowników. Aby zyskać poparcie emerytów i rencistów, wypłacił im jednorazowe zasiłki. Zastraszanie, wymuszanie i przekupstwo wyborców, jakiego dopuścił się serbski polityk, były spowodowane narastającym niezadowoleniem bośniackich Serbów z rządów SNSD.

Wybory z 2018 r. potwierdziły brak wspólnego stanowiska rządzących, których coraz więcej dzieli niż łączy. Realne są, więc obawy o skutki, jakie przyniosą te podziały w regionie Europy i tak już pełnym napięć i konfliktów. Serbowie z Republiki Serbskiej najbardziej życzyliby sobie zjednoczenia w ramach jednego państwa serbskiego, a jeśli to by się nie udało, to chociażby decentralizacji i autonomii od federacji. Takie rozwiązanie nie jest pozytywnie postrzegane przez Belgrad, który aspiruje do członkostwa we wspólnocie UE. Gdyby doszło do takich zmian, rola lidera przywódców bośniackich Serbów straciłaby na znaczeniu. Zatem groźby te są niczym innym jak pustymi sloganami, które wykorzystywane są do uzyskania doraźnych celów politycznych.

Boszniacy sprawujący władzę w Sarajewie chcieliby państwa unitarnego, którego władza dominowałaby nad całą Bośnią. Chorwaci, pozbawieni jakiegokolwiek autonomii, wciąż dążą do utworzenia trzeciego entitetu – tj. chorwackiej jednostki administracyjnej, kształtem przypominającej istniejące w latach 90. quasi-państwo Herceg-Bośnię ze stolicą w Mostarze. Sytuacji BiH nie polepsza presja płynąca z sąsiednich krajów. I tak Chorwacja, która próbuje stworzyć wizerunek mediatora pomiędzy BiH a UE, tak naprawdę reprezentuje interesy mniejszości

chorwackiej w Bośni i wspiera ją w dążeniach do utworzenia trzeciego entitetu. Serbia, która popiera kontrowersyjną politykę prezydenta RS Milorada Dodika oraz Turcja, dbająca w dużej mierze o interesy boszniackiej elity politycznej. Mirjana Kasapović, chorwacka politolożka, uważa, że niemożliwa jest trwała budowa stabilizacji w Bośni skoro bośniaccy Serbowie oraz Chorwaci pierwszoplanowo traktują lojalność wobec Serbii czy Chorwacji¹². Zatem jedynie Boszniacy uważają Bośnię za własne państwo i pragną jego rozwoju oraz stabilizacji politycznej, ale na własnych warunkach, niekoniecznie kompatybilnych z polityką Chorwatów i Serbów. O nieporadności elit rządzących świadczy fakt, że dopiero rok po wyborach parlamentarnych został wybrany premier i tak pod koniec roku 2019 na czele rządu stanął serbski ekonomista Zoran Tegeltija.

EDUKACJA

Należy w tym miejscu dodać, że nie widać także szansy na porozumienie w przyszłych pokoleniach, ponieważ segregacja etniczna i przygotowywanie do funkcjonowania w podzielonym społeczeństwie odbywa się już od pierwszego poziomu edukacji. W BiH nie obowiązuje jedna podstawa programowa¹³, dzieci uczą się historii w zależności od przynależności etnicznej. W podręcznikach historii nie rzadko dochodzi do „poprawiania” faktów i obarczania odpowiedzialnością za wojnę sąsiednie narody, pozwalając, aby poczucie krzywdy towarzyszyło przyszłym pokoleniom już od najmłodszych lat. W efekcie praktyka szkolna została podporządkowana roszczeniom nacjonalizmów i można ją na obszarze całego kraju sprowadzić do trzech odrębnych systemów oświaty: – tam, gdzie mniejszość jest nieznaczna, plan większościowy obowiązuje wszystkich; – tam, gdzie panuje równowaga etniczna, edukacja jest prowadzona według różnych planów i programów nauczania, w różnych budynkach szkolnych albo w jednym budynku, ale podzielonym na strefy (tzw. dwie szkoły pod jednym dachem); – w Dystrykcie Byrczko, w którym wszystkie trzy narody są traktowane jednakowo bez względu na liczebność, dzieci uczęszczają na lekcje razem, wyjątek stanowią przedmioty narodowe, na które uczniowie chodzą osobno; w tej praktyce szkolnej używane

¹² M. Kasapović, *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*, Politička kultura, Zagreb, 2005, s. 15–17.

¹³ W BiH do grupy przedmiotów narodowych, nauczanych w zależności od przynależności etnicznej należą język ojczysty, literatura narodowa, religia, geografia oraz WOS.

są różne podręczniki zaakceptowane przez stosowne ministerstwa¹⁴. Innymi słowy szkoła stała się narzędziem powielania konfliktogennych wersji pamięci zbiorowych, sprawiając że przyszłe pokolenia więcej będzie dzielić niż łączyć.

Należy w tym miejscu dodać, że nie widać także szansy na porozumienie w przyszłych pokoleniach, ponieważ segregacja etniczna i przygotowywanie do funkcjonowania w podzielonym społeczeństwie odbywa się już od pierwszego poziomu edukacji.

WPŁYWY

Religia jest kolejnym kluczowym elementem odróżniającym każdy z trzech nacjonalizmów BiH, który dodatkowo utrudnia komunikację w państwie. Po zmianie istniejącego porządku okazało się, że obowiązująca za czasów titowskiej Jugosławii doktryna braterstwa i jedności wraz z państwowym ateizmem przestały obowiązywać, a przynależność konfesyjna oraz alfabet stały się podstawowymi determinantami wyznaczającymi przynależność etniczną i narodową. W serbskich podręcznikach dominuje retoryka prawosławna (motywy monastyrów, fresków, ikon). W chorwackich książkach znajdziemy motywy oraz teksty biblijne (motyw Krzyża, Matki Boskiej, kościoła). Natomiast podręczniki boszniackie wypełnione są literaturą pochodzącą z kręgu islamskiego.

Do końca XX w. boszniacka wersja islamu była bardzo liberalna, stanowiąca właściwie folklorystyczny krajobraz kraju. Obecnie Islam jest religią dominującą w BiH. Rozpad federacji jugosłowiańskiej skutkował oddzieleniem religii od państwa i zmienił w ten sposób charakter islamu bośniackiego. W efekcie na

¹⁴ N. Veličković, *Trzy szkoły pod jednym dachem. Nacjonalizm w podręcznikach boszniackich, chorwackich i serbskich* [w:] *Poznańskie Studia Slawistyczne* nr 8, Poznań 2015, s. 283–297.

jego gruncie wyłoniły się trzy odmiany – islam europejski, wschodni i boszniacki¹⁵. Szybko okazało się, że pozornie homogeniczni Boszniacy są w rzeczywistości skłócen i podzieleni. Przedstawiciele Islamskiej Wspólnoty BiH przyznają, że w kraju istnieje problem radykalizacji islamu z wyraźnym oddziaływaniem dogmatycznych szkół ze świata arabskiego. Nowe czasy doprowadziły do rozłamów wśród muzułmanów, a tradycja „rodzimego” islamu wobec nauczania sponsorów z krajów arabskich doprowadziła do wewnętrznych konfliktów. Problem wydaje się być poważny, biorąc pod uwagę istnienie wahabickich enklaw, gdzie po wojnie znaleźli schronienie podejrzani o współpracę z organizacjami terrorystycznymi fundamentalistami. Państwo bośniackie udaje, że problemu nie ma, czemu sprzyja fakt, że enklawy znajdują się poza kontrolą państwową na dalekiej prowincji. Z powodu braku dostępu do wahabickich stref, ciężko zweryfikować prawdziwość krążących w kraju mniej lub bardziej niesamowitych opowieści na ich temat¹⁶. Należy jednak wziąć pod uwagę fakt, że wahabicką hierarchią wartości, nie jest zainteresowana większość Boszniaków, choć trzeba przyznać, że istnieje zagrożenie ze strony islamskich radykałów i wymaga to stałego monitorowania przez państwo. Sytuacja ta w pewien sposób jest wygodna dla szerzących nienawiść nacjonalistów, bowiem powoływanie się na walkę z muzułmańskim ekstremizmem czyni z nich obrońców wartości europejskich w globalnej wojnie z islamskim terroryzmem¹⁷.

Ortodoksyjny islam napływa do Bośni i Hercegowiny nie tylko ze strony wahabickich organizacji, ale także za sprawą arabskiego osadnictwa, co dobrze ilustruje fakt, oddania do użytku w 2015 roku w Sarajewie luksusowego zamkniętego osiedla ze sztucznym jeziorem, przeznaczonego tylko dla przybyszów z Zatoki Perskiej¹⁸. Społeczeństwo niechętnie patrzy na napływ kulturowo obcych bogatych rezydentów, którzy ostentacyjnie demonstrują swój system wartości. Coraz

¹⁵ M. Zekić, *Muslimanski odgovor izazovima Okcidenta. Islamizacija Zapada ili vesternizacija islamskog svijeta. S posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu i bosanskohercegovačke muslimane* – Bošnjake, Poznań 2016, s. 367.

¹⁶ P. Planeta., *Bośnia i Hercegowina na rozdrożu. Odbudowa muzułmańskiej tożsamości czy islamizacja kraju* [w:] *Studia środkowoeuropejskie i bałkanistyczne*, Kraków 2017, s. 177.

¹⁷ M. Rekić, *Wyobrażenia zbiorowe społeczeństw byłej Jugosławii w XXI wieku. Perspektywa politologiczna*. Łódź 2019, s. 129.

¹⁸ <https://depo.ba/clanak/153609/sarajevo-resort-osenik-ovo-je-prvi-arapski-grad-u-bih-ali-dok-su-vlasnici-kuca-tu-ulaz-bosancima-nije-dozvoljen> (dostęp 09.02.2021).

częściej słyhać głoŝy niezadowolenia, że nie po to walczyli o niepodległość, aby teraz czuć się obco w swoim kraju¹⁹.

Należy też wspomnieć o ogromnej popularności w Bośni i Hercegowinie medialnej kultury tureckiej (film, muzyka, TV) oraz zadawalającej i stale się rozwijającej obustronnej współpracy biznesowej. Ekspansja kulturowa jest jednym z filarów tureckiej polityki „neosmanizmu” w dawnych granicach Imperium Osmańskiego²⁰. Ankara szczerze inwestuje w odbudowę pamiątek kultury ze zniszczeń wojennych, a także zbudowali największy kampus uniwersytecki na Bałkanach – w dzielnicy Ilidza na przedmieściach Sarajewa. Działanie bardzo istotne, biorąc pod uwagę znikomą dynamikę wzrostu inwestycji z Europy i Stanów Zjednoczonych.

W serbskich podręcznikach dominuje retoryka prawosławna (motywy monastyrów, fresków, ikon). W chorwackich książkach znajdziemy motywy oraz teksty biblijne (motyw Krzyża, Matki Boskiej, kościoła). Natomiast podręczniki boszniackie wypełnione są literaturą pochodzącą z kręgu islamskiego.

Własną kampanię informacyjną na Bałkanach prowadzi także Rosja za pośrednictwem Cerkwi prawosławnej. Nawołując do jedności w ramach Slavia Orthodoxa, odwołując się przy tym do retoryki antyzachodniej²¹. Moskwa wspiera finansowo renowację i budowę prawosławnych obiektów sakralnych, a od 2015 roku platforma *Russia Today* emituje program radiowy w języku serbskim. Istnieje wiele stron internetowych jak np. Pravda czy Vaseljenska, które uważane są

¹⁹ <https://depo.ba/clanak/150738/nije-to-fobija-prema-arapima-ali-nisu-ni-investicije-to-je-projekat-od-kojeg-treba-strahovati> (dostęp 09.02.2021).

²⁰ P. Planeta, *Bośnia i Hercegowina na rozdrożu. Odbudowa muzułmańskiej tożsamości czy islamizacja kraju* [w:] *Studia środkowoeuropejskie i bałkanistyczne*, Kraków 2017, s. 185.

²¹ A. Curanović, *Czynnik religijny w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2010, s. 235–243.

jako „źródła propagandy rosyjskiej dla całego regionu”²². Warto też wspomnieć o obecności na bałkańskim rynku takich gigantów jak Gazprom, Lukoil czy Sberbank. Bułgarski politolog Ivan Krystew uważa, że w interesie Rosji leży destabilizacja Bałkanów, co odwróciłoby uwagę zachodniej opinii publicznej od poczynąń Rosji, zwłaszcza na Ukrainie²³.

Kościół katolicki w BiH również wspiera finansowo odbudowę i rozwój misji chrześcijańskich w BiH, zwłaszcza aktywnie uczestniczy w szerzeniu katolickiego punktu widzenia w edukacji²⁴. Walczy też o swoje miejsce w tej części świata, co dobrze ilustruje wydłużenie do nienaturalnych rozmiarów wieży kościoła katolickiego w Mostarze, by zaakcentować swoją obecność i konkurować z okolicznymi minaretami²⁵

Od początku lat 90. wspólnoty religijne w BiH interesują się nie tylko swoimi wyznawcami, ale również starają się wywrzeć wpływ na politykę. Mając na uwadze to, jak wiele zależy od poparcia wyborców danej religii na wyniki wyborów, politycy BiH zwrócili zarekwizowane w epoce socjalizmu majątki kościołowi katolickiemu, prawosławnemu i muzułmańskiemu. W zamian Kościoły zintensyfikowały działania na rzecz legitymizacji władzy polityków²⁶.

KWESTIE DODATKOWE

Mieszanie się obcych mocarstw w politykę wewnętrzną kraju, nie sprzyja wypracowaniu kompromisu, nie mówiąc o współpracy każdej ze stron. Tymczasem państwo musi przeprowadzić szereg reform, stworzyć efektywne struktury demokratyczne i przede wszystkim zapanować nad istniejącymi podziałami politycznymi

²² V. Velebit, *Russian influence in Macedonia: A credible threat?* <https://europeanwesternbalkans.com/2017/11/14/russian-influence-macedonia-credible-threat/> (dostęp 24.05.2021).

²³ <https://www.vijesti.me/svijet/balkan/196642/da-li-ce-rusija-na-balkanu-testirati-jedinstvo-eu> (dostęp 24.05.2021).

²⁴ D. Kaniecka, „Chorwaci z Bośni i Hercegowiny czy Chorwaci bośniaccy? Poszukiwania tożsamości pewnej mikro kultury – rozważania wstępne”, [w:] *Studia Litteraria Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, Kraków 2017, s. 274–275.

²⁵ S. Mønnesland, *National Symbols in Multinational States: The Yugoslav Case*, Oslo 2013, s. 261.

²⁶ M. Rekść, *Wyobrażenia zbiorowe społeczeństw byłej Jugosławii w XXI wieku. Perspektywa politologiczna*. Łódź 2019, s. 106.

i etnicznymi. Bardzo istotnym problemem była i jest unifikacja instytucjonalna wszystkich sfer władzy.

Słabość państwa przejawia się we wszystkich aspektach życia publicznego, wszechobecna społecznie akceptowana korupcja, brak długofalowych celów gospodarczych i politycznych, nepotyzm, klientelizm, nie przestrzeganie przepisów i obchodzenie prawa silnie zakorzeniło się w świadomości zbiorowej mieszkańców Bośni. Narody konstytutywne BiH nie wypracowały konsensusu odnośnie do słów hymnu narodowego. Hymn do dziś istnieje tylko w wersji instrumentalnej. Wszelkie próby dopasowania tekstu do muzyki, wywołują zwykle protesty poszczególnych etnosów. Problemu nie rozwiązał także przeprowadzony w roku 2008 konkurs na słowa hymnu. Mimo wielu zgłoszonych propozycji, parlament nie zaakceptował żadnego z proponowanych projektów.

Słabość państwa przejawia się we wszystkich aspektach życia publicznego, wszechobecna społecznie akceptowana korupcja, brak długofalowych celów gospodarczych i politycznych, nepotyzm, klientelizm, nie przestrzeganie przepisów i obchodzenie prawa silnie zakorzeniło się w świadomości zbiorowej mieszkańców Bośni.

Rozpowszechniony w kraju nacjonalizm jest kluczowym elementem przeszkadzającym w procesie porozumienia międzykulturowego, wykorzystywany do manipulacji politycznych i utrzymujący wzajemną niechęć na stale wysokim poziomie. Nierozwiązane kwestie egzekucji etnicznych są wykorzystywane do podsycania idei nacjonalistycznych przez polityków wszystkich ugrupowań. Podczas wojny wszystkie strony konfliktu prowadziły politykę tzw. „czystek etnicznych”, które sprowadzały się do wysiedleń lub masowych morderstw przedstawicieli przeciwnych nacji. Za czystki etniczne powszechnie oskarża się Serbów, są oni odpowiedzialni za 90% zbrodni wojennych w BiH. W obronie społeczności muzułmańskiej zaczęli ściągać do Bośni fundamentalisci z innych krajów

muzułmańskich, tzw. Mudżahedini, a słynne bośniackie „Zielone Berety” są odpowiedzialne za szereg masakr na ludności serbskiej. W 1991 chorwaccy nacjonaliści zapowiadali krwawą rozprawę z ludnością serbską na opanowanych przez siebie terenach. Punktem zapalnym, budzącym wiele skrajnych emocji w relacjach Serbowie – Boszniacy wiele lat po zakończeniu wojny, jest odmienna interpretacja masakry ludności muzulmańskiej z Srebrenicy. Władze serbskie wobec zbrodni popełnionych przez Serbów w trakcie wojen w byłej Jugosławii prowadzą politykę dwutorową. Serbowie wielokrotnie przepraszały za popełnione zbrodnie, a w 2010 roku serbski parlament przyjął rezolucję potępiającą masakrę w Srebrenicy. Pozornie współpracują także z Międzynarodowym Trybunałem Karnym ds. byłej Jugosławii, Z drugiej strony jednak nie podejmuje się znaczących działań na rzecz rozliczenia zbrodni wojennych. Władze tolerują relatywizowanie, a nawet kwestionowanie zbrodni wojennych, popełnionych przez Serbów w latach dziewięćdziesiątych. W szczególności ostro sprzeciwiają się nazywaniu zbrodni w Srebrenicy ludobójstwem, choć MTKJ²⁷ uznał to określenie za zasadne. Rozliczenia i badania zbrodni wojennych traktuje się jako zagrożenie dla tożsamości narodowej²⁸, a także dla stabilności całego regionu. Z kolei w stosunkach z państwami sąsiedzkimi przeważa retoryka symbolicznych gestów i apele o skupienie się na przyszłości. Działania Serbii na rzecz relatywizacji zbrodni wojennych popełnionych w trakcie konfliktów zbrojnych w latach dziewięćdziesiątych nie są działaniem odosobnionym. Podobna polityka prowadzona jest w BiH, wśród wszystkich nacji biorących udział w konflikcie. Upamiętnia się własne ofiary, honoruje własnych bohaterów – uznawanych przez sąsiadów za zbrodniarzy wojennych, negując tym samym zbrodniczość działań przedstawicieli własnego narodu.

²⁷ Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii.

²⁸ Na potrzeby niniejszego tekstu, tożsamość jest tu rozumiana za Moroz-Grzelak (por. Moroz-Grzelak L., *Poszukiwanie tożsamości wspólnotowej a samoidentyfikacja etniczna mieszkańców Bośni i Hercegowiny w świetle literatury*, [w:] Studia środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne, Tom XXVI, Warszawa 2017) „w szerokim kontekście stosunku człowieka do samego siebie i stosunku do innych ludzi, a więc do kultury i tradycji, wskazując na związek opierający się na mniej lub bardziej świadomych postawach wobec wartości, których nosicielem jest zarówno sam podmiot, jak i inni ludzie oraz kultura. Pojemność terminu, w którym zawierać się mogą kategorie tożsamości wspólnotowej, etnicznej, religijnej, narodowej, kulturowej, zwraca uwagę na jego skomplikowaną strukturę”.

PODSUMOWANIE

Łódzka politolożka Magdalena Reksć jako przykład najbardziej fundamentalnych różnic, dowodzących braku porozumienia mieszkańców BiH na płaszczyźnie symbolicznej podaje masakrę w Srebrenicy, stanowiącej mit założycielski tożsamości boszniackiej i uznawanej w Federacji BiH za ludobójstwo²⁹. Natomiast Serbowie interpretują je jako jedną z bardzo wielu zbrodni, będących odwetem za popełnione mordy przez Boszniaków na Serbach³⁰.

W czasie powodzi, która nawiedziła BiH w 2014 roku, okazało się, że zwaśnione narody Bośni mogą ze sobą współpracować, a pomoc sąsiedzka nie jest wymuszonym obowiązkiem tylko wynika z szeroko pojmowanej empatii. Szczególnie trudny był rok 2014, od 13 maja trwała na terenie BiH powódź, która była największą klęską żywiołową tego typu od 1892 roku. W wyniku kataklizmu zginęło ponad 70 osób (ogółem w Serbii i BiH). W BiH ponad 1,5 mln osób, czyli 39% populacji straciło domy. Kataklizm przyczynił się do zatrzymania i tak powoli wdrażanych reform polityczno-gospodarczych. Wydawać by się mogło, że wspólna walka z żywiołem wzmocni współpracę regionalną i przyczyni się do integracji wszystkich narodów BiH, ale wzajemne oskarżenia i nieefektywne działania władz w usuwaniu skutków powodzi wzbudziły jedynie frustracje w podzielonym społeczeństwie. W BiH dużą rolę w walce z powodzią odegrała samoorganizacja społeczna oraz pomoc z UE. Walka z powodzią uwydatniła konieczność zorganizowania na terenie BiH zarządzania kryzysowego, budowy i konserwacji ochrony przeciwpowodziowej i właściwej dla regionu gospodarki wodnej. Straty spowodowane powodzią wyniosły ok. 1,5 mld euro z czego aż 1,3 mld euro (ponad 7,5%) w Bośni i Hercegowinie. Usuwanie skutków klęski żywiołowej, a szczególnie odbudowa całej podtopionej infrastruktury znacząco obciążało i tak już zadłużone państwo³¹.

²⁹ M. Reksć, *Jeden kraj, trzy historie. Interpretacje przeszłości w podaytonowskiej Bośni i Hercegowinie* [w:] *Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton. Przeszłość-teraźniejszość-przyszłość*, red. P. Chmielewski, S. L. Szczesio, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011, s. 381–409.

³⁰ W. Korczyński, *Muzułmańska i serbska pamięć o Srebrenicy*, [w:] *Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton. Przeszłość-teraźniejszość-przyszłość*, red. P. Chmielewski, S. L. Szczesio, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011, s. 449–457.

³¹ <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-06-04/balkany-po-powodzi-konsekwencje-polityczne-i-gospodarcze> (dostęp 11.02.2021).

Katastrofa uwydatniła także konieczność współpracy BiH z UE, co zaowocowało złożeniem w lutym 2016 r. aplikacji o członkostwo w Unii Europejskiej. We wrześniu dokument ten został zaakceptowany i Bośnia stała się państwem stowarzyszonym z UE. Kraj został zobowiązany do przeprowadzenia odpowiednich zmian sugerowanych przez Brukselę. Jednakże rząd nie zdołał przeprowadzić reform i nie uchwalił obiecane go pakietu przepisów, których domagał się Międzynarodowy Fundusz Walutowy. Doszło do kolejnego kryzysu, który mógł doprowadzić do wycofania się Międzynarodowego Funduszu Walutowego z programu pomocowego dla Bośni³².

Postępujące przemiany kulturowe i społeczne zachodzące w Bośni i Hercegowinie wskazują na występowanie zjawisk odnoszących się do skomplikowanej materii interferencji kulturowych, które wpływają na charakter i kształt struktury państwa z jego specyfiką ludnościową i wyznaniową. Narody Bośni i Hercegowiny, połączone tak naprawdę ze sobą językiem, przestrzenią i wspólną historią są jednocześnie rozdzieleni za sprawą manipulacji politycznych. Od czasów prezydentury Izetbegovicia i wojny nadal problematyczne jest przestrzeganie praw człowieka i mniejszości etnicznych, a także już wspomnianej odgórnego islamizacji na terenie kraju³³. Pojednanie społeczeństwa bośniackiego, w tym religijnego i etnicznego, w znacznym stopniu pozwoliłoby ustanowić świeckie państwo, a co za tym idzie rządy prawa i modernizację życia politycznego.

BIBLIOGRAFIA

- Curanović A., *Czynnik religijny w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2010.
- Eminagić E. (2017), *Towards a De-Ethnicized Politics: Protests and Plenums in Bosnia and Herzegovina*, [w:] *The Democratic Potential of Emerging Social Movements in Southeastern Europe*, red. J. Mujanović, Friedrich-Ebert Stiftung, Sarajevo.
- Halpern, Joel M., *Sąsiedzi na wojnie: antropologiczne perspektywy na etniczność, kulturę i historię Jugosławii*. University Park, PA: Uniwersytet Stanowy Pensylwanii 2000.

³² <https://www.imf.org/external/lang/bosnian/np/sec/pr/2018/pr1887b.pdf> (dostęp 11.02.2021).

³³ D. Wybranowski, *Bośnia i Hercegowina wobec Unii Europejskiej – trudna droga ku stowarzyszeniu. Problemy i wyzwania polityki UE na Bałkanach Zachodnich na początku XXI wieku*. [w:] *Wrocławskie Studia Politologiczne* 10, Wrocław 2009, s. 220.

- Kasapović M., *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*, Politička kultura, Zagreb 2005.
- Kazaz E., *Bosanskohercegovačka politička kriza i promjena ustava Federacije BiH*, Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo 2013.
- Korczyński W. (2011), *Muzułmańska i serbska pamięć o Srebrenicy*, [w:] *Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton. Przeszłość-teraźniejszość-przyszłość*, red. P. Chmielewski, S. L. Szczesio, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Mønnesland S., *National Symbols in Multinational States: The Yugoslav Case*, Oslo 2013.
- Moroz-Grzelak L., *Poszukiwanie tożsamości wspólnotowej a samoidentyfikacja etniczna mieszkańców Bośni i Hercegowiny w świetle literatury*, [w:] *Studia środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne*, Tom XXVI, Warszawa 2017.
- Planeta P., *Bośnia i Hercegowina na rozdrożu. Odbudowa muzulmańskiej tożsamości czy islamizacja kraju* [w:] *Studia środkowoeuropejskie i bałkanistyczne*, Kraków 2017.
- Rekić M., *Wyobrażenia zbiorowe społeczeństw byłej Jugosławii w XXI wieku. Perspektywa politologiczna*. Łódź 2019.
- Rekić M., *Jeden kraj, trzy historie. Interpretacje przeszłości w poddaytonowskiej Bośni i Hercegowinie* [w:] *Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton. Przeszłość-teraźniejszość-przyszłość*, red. P. Chmielewski, S. L. Szczesio, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011.
- Szpała M., *Balkany po powodzi – konsekwencje polityczne i gospodarcze* 2014, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-06-04/balkany-po-powodzi-konsekwencje-polityczne-i-gospodarcze> (dostęp 11.02.2021).
- Waldenberg M., *Rozbicie Jugosławii. Jugosłowiańskie rozbicie Jugosławii na przełomie XX i XXI wieku*. Poznań 2002.
- Veličković N., *Trzy szkoły pod jednym dachem. Nacjonalizm w podareczkach boszniackich, chorwackich i serbskich* [w:] *Poznańskie Studia Sławistyczne* nr 8, Poznań 2015.
- Wybranowski D., *Bośnia i Hercegowina wobec Unii Europejskiej – trudna droga ku stowarzyszeniu. Problemy i wyzwania polityki UE na Bałkanach Zachodnich na początku XXI wieku*. [w:] *Wrocławskie Studia Politologiczne* 10, Wrocław 2009.
- Zekić M., *Muslimanski odgovor izazovima Okcidenta. Islamizacija Zapada ili vesternizacija islamskog svijeta. S posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu i bosanskohercegovačke muslimane – Bošnjake*, Poznań 2016.

Źródła internetowe:

- <https://www.imf.org/external/lang/bosnian/np/sec/pr/2018/pr1887b.pdf> (dostęp 25.01.2021)
- <https://depo.ba/clanak/153609/sarajevo-resort-osenik-ovo-je-prvi-arapski-grad-u-bih-ali-dok-su-vlasnici-kuca-tu-ulaz-bosancima-nije-dozvoljen> (dostęp 09.02.2021)
- http://www.bhas.ba/?option=com_content&view=article&id=392 (dostęp 05.02.2021)
- <https://www.imf.org/external/lang/bosnian/np/sec/pr/2018/pr1887b.pdf> (dostęp 11.02.2021 r.)

<https://www.slobodnaevropa.org/a/medijski-prostor-moskve/26659775.html> (dostęp 10.09.2021)

<https://www.slobodnaevropa.org/a/ivan-krastev-da-li-ce-moskva-na-balkanu-testirati-jedinstvo/26833982.html> (dostęp 11.02.2021)

<https://depo.ba/clanak/150738/nije-to-fobija-prema-arapima-ali-nisu-ni-investicije-to-je-projekat-od-kojeg-treba-strahovati> (dostęp 09.02.2021)

<https://europeanwesternbalkans.com/2017/11/14/russian-influence-macedonia-credible-threat/> (dostęp 24.05.2021)

Biogram

dr Anetta Buras-Marciniak, adiunkt w Katedrze Języków specjalistycznych i Komunikacji Międzykulturowej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się na komunikacji interkulturowej, politycznej i religijnej w środowisku wielokulturowym szczególnie wśród Słowian Południowych. Redaktorka i współredaktorka wielu pozycji naukowych m.in.: *Islam i muzułmanie w kulturze, literaturze i językach Słowian Południowych, Bośnia i Hercegowina. Kultura – literatura – język – polityka, Języki specjalistyczne w komunikacji interkulturowej, Südslawen und die deutschsprachige Kultur, Slavica Lodziensia, Muslim East in Slavic Literatures and Cultures, etc.*
ORCID 0000-0003-2963-9265